

УДК 027.7(477.51)«1832/1840»

DOI 10.31654/2520-6966-2020-16f-101-201-227

Г. С. Осіповазавідувачка відділу обслуговування і зберігання фондів бібліотеки
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Сторінки історії: бібліотека Ніжинського фізико-математичного ліцею князя Безбородька (1832–1840 рр.)

У статті на основі значної документальної бази розглядається становлення та розвиток бібліотеки відомого навчального закладу XIX ст. – Ніжинського фізико-математичного ліцею князя Безбородька (1832–1840 рр.). Це був другий період Ніжинської вищої школи (далі НВШ), коли була проведена реорганізація Гімназії вищих наук князя Безбородька у Фізико-математичний лицей князя Безбородька. Наукове значення досліджуваної проблеми полягає в тому, що вперше проведено реконструкцію процесу розвитку книгозбірні – однієї з найбільших бібліотек Лівобережної України, в історичному контексті, до наукового обігу залучено значну кількість невідомих та маловідомих архівних документів. Розкривається діяльність книгозбірні та її місце в контексті історії НВШ та бібліотечної справи в Україні, простежено формування фондів та їхнє використання в педагогічному процесі, відображено специфіку обслуговування читачів. Уперше вдалося озвучити імена бібліотекарів за період діяльності ліцею.

Ключові слова: Ніжинська вища школа, Гімназія вищих наук, бібліотека Фізико-математичного ліцею князя Безбородька, трансформація Гімназії в Лицей, історія бібліотечної справи, Х. А. Екеблад, Карл-Генріх Купфер, М. Ф. Соловійов, Я. Я. Лельєвр.

Актуальним і важливим в умовах розбудови національної освіти є вивчення історії становлення й розвитку окремої бібліотеки навчального закладу, яка відігравала важливу роль у підготовці багатьох особистостей, що сприяли розвитку освіти та культури України.

Відзначення 200-річного ювілею бібліотеки у 2020 році стало підставою для узагальнення та вивчення історії книгозбірні НВШ в Україні XIX століття. Тому, пропонована розвідка є першою спробою дослідити другий етап становлення бібліотеки Фізико-математичного ліцею князя Безбородька та на основі аналізу архівних матеріалів проаналізувати ті реалії, що існували в період її розвитку, охарактеризувати історичне середовище, у якому формувалася

книгозбірня в контексті історії НВШ, висвітлити процеси поповнення її фондів, простежити зв'язок їхнього формування з навчальним процесом, організацією бібліотечної роботи, з'ясувати роль бібліотекарів та їхній внесок у розвій бібліотеки.

Діяльність бібліотеки Фізико-математичного ліцею князя Безбородька – малодосліджений період її історії. Загальні питання історії Фізико-математичного ліцею в дореволюційній літературі висвітлюють праці І. О. Сребницького, М. О. Лавровського, колективна праця під назвою «Лицей князя Безбородько» [1; 2; 3], яка містила нарис історії навчального закладу з моменту заснування до середини ХІХ ст., упорядкований Н. Кукольником.

Серед сучасних досліджень обраної тематики варто зазначити праці Г. В. Самойленка та О. Г. Самойленка, В. О. Аніщенка [4; 5; 6; 7; 8]. Серед фахівців бібліотечної справи, які вивчають питання історії освітянських книгозбірень, зокрема й Ніжинського фізико-математичного ліцею, особливої уваги заслуговують праці В. Мозгової [9;10].

Однією із трансформацій НВШ був Фізико-математичний лицей князя Безбородька. «Справа про вільнодумство», ініційована в 1827 р. професурою Гімназії вищих наук князя Безбородька, мала для гімназії фатальні наслідки. Після кадрового розгрому, здійсненого петербурзькими чиновниками у 1830 р., навчально-виховний процес у гімназії занепав. Можна припустити, що це був один із чинників, який зумовив зміну профілю навчального закладу.

Після закриття у 1832 р. Гімназії вищих наук князя Безбородька на її базі був заснований Фізико-математичний лицей – вищий загальноосвітній заклад, який мав готувати технічні та офіцерські артилерійські кадри. До ліцею приймали переважно дітей дворян Чернігівської та Полтавської губерній. Хоча, як пише І. Сребницький, з перетворенням Гімназії вищих наук на Фізико-математичний лицей, «порядок не водворился в заведении, а, можно сказать, оно стало приходит еще в большее расстройство, и десятилетний период (1830–40) представляется самым темным периодом во внутренней жизни этого заведения» [11].

7 жовтня 1832 р. (за старим стилем) імператор затвердив статут Лицею князя Безбородька, а незабаром, 31 жовтня, був опублікований указ про затвердження статуту лицей та його штатного розпису. У відповідності до статуту, «... сие заведение предназначается собственно для высших наук, к слушанию лекций допускаются молодые люди, кончившие с успехом полный гимназический курс ученья» [12, стб. 411]. Водночас наголошувалося на необхідності

«... преобразование Лицея князя Безбородко ... производит постепенно, закрывая ежегодно по одному низшему классу, в высших же с началом нового учебного года прекратит преподавание предметов, не положенных по сему Уставу, и вводит назначенные вновь, соображаясь способами сего заведения и по усмотрению Начальства оного» [13, стб. 412].

Згідно зі статутом лицей князя Безбородька підпорядковувався попечителю Харківського навчального округу (§ 2). Однак із 14 грудня 1832 р. підпорядкування лицю змінилося, оскільки був утворений Київський навчальний округ. Як і за часів Гімназії вищих наук, почесним попечителем лицю призначили графа О. Г. Кушельова-Безбородька. Цей статус надалі передавався старшому із роду Кушельових-Безбородьків (§4).

Статут лицю князя Безбородька передбачав вивчення протягом трьох років Закону Божого (короткого богослів'я, церковної історії та пояснень до Святого Письма), чистої та прикладної математики, фізики, хімії з технологією, природничої історії, російської словесності, всесвітньої й російської історії та статистики, німецької та французької мов. Колегіальним органом управління лицю була Рада, до складу якої входили директор і всі професори [14, стб. 491–492].

Зазначимо, що головними критеріями, які визначали особливий статус лицейів окресленого періоду, були поєднання рис середньої та вищої школи, наявність організаційних засад навчального закладу елітарного типу. Підготувавши багатьох визначних у майбутньому діячів науки, політики, освіти й культури, Рішельєвський, Ніжинський та Кременецький лицей успішно виконували важливе завдання – готували інтелектуальну еліту суспільства [15, с. 7]. Як зазначають дослідники, лицей був проміжною ланкою між гімназією й університетом. Проте курс навчання в лицей був коротшим, а переваги, які надавалися випускникам, гарантували їм забезпечене існування. Навчальні заклади лицейного типу дуже швидко віджили своє й уже в 2-й пол. XIX ст. стали аномалією в системі освіти Російської імперії [16].

Очевидно, що впродовж становлення НВШ трансформувалася й місія бібліотеки, що було пов'язано з потребами навчального закладу, у якому вона діяла. Усі зміни і вимоги до навчального процесу, так чи інакше, стосувалися й бібліотеки лицю, змінювалися підходи до організації бібліотечної справи та формування фондів книгозбірні. Перелік предметів, які вивчалися в лицей, визначав напрямок комплектування бібліотеки. Перш ніж розглядати вимоги

Статуту 1832 р. щодо бібліотеки, необхідно узагальнити інформацію про неї, її структуру, зміст і обсяг книжкового фонду.

У спадок від Гімназії вищих наук ліцею отримав бібліотеку (§18), яка складалася з основної (фундаментальної) та «бібліотеки на продаж». Тож першоосновою бібліотеки ліцею були фонди гімназійної книгозбірні.

Основну частину книг фундаментальної бібліотеки Фізико-математичного ліцею становила література зі словесності, філософії, логіки, історії, політекономії, економіки, дипломатії, юриспруденції, богослів'я, медицини, географії, статистики, фізики, хімії, садівництва й сільського господарства. Окрему частину становили підручники та хрестоматії з різних дисциплін, що викладалися в ліцеї. За описом 1830 р. фонд бібліотеки (разом із журналами) становив 5 019 прим. у томах та 1 318 прим. у назвах. З них 806 назв у 3 312 томах за латинським алфавітом та 512 назв у 1 717 томах за російським і грецьким алфавітом [17, с. 284]. Зазначимо, що після Чернігівської духовної семінарії це була одна з найбільших бібліотек Поліського Лівобережжя.

Джерелами комплектування бібліотеки ліцею в Ніжині були централізована закупівля книг за рекомендацією Міністерства народної освіти Російської імперії та дарунки приватних осіб. Архівні справи містять різні відомості про фонд книгозбірні, листування з Департаментом народної освіти, попечителями Харківського та Київського навчальних округів, книгарнями, акти на придбання книг для бібліотеки, рапорти та звіти бібліотекарів. Нагадаємо, що придбання літератури в ті часи суворо регламентувалося міністерськими каталогами та реєстрами комітетів з організації навчальних закладів. Так, наприклад, в указі урядового Сенату від 26 липня 1835 року, зазначено: «...при университетах состоят разные учебные пособия, заведения и собрания, коих число и состав определяется особым распоряжением Министерства Народного Просвещения по мере способов, кои к образованию их представляют могут» [18]. Нагадаємо, що з уведенням статуту 1835 р., найбільш реакційного з університетських статутів, бібліотека, як й інші бібліотеки Російської імперії, відчували значне посилення цензурного тиску. За цим статутом власником закладу, а отже, і бібліотеки, ставав попечитель. Під час огляду навчальних округів обов'язком попечителя було звертати особливу увагу «на нравственное направление преподаваний, наблюдая строго, чтобы на уроках профессоров и учителей не укрывалось ничего, колеблющего или ослабляющего учение Православной Веры; чтобы во всех Учебных заведениях

учили Закону Божию с тою внимательностию, какой требует важность сего поручения» [19, с. LXI]. На всіх факультетах було запроваджено викладання богослів'я й церковної історії. Тож фонди бібліотек комплектувалися богословською літературою з такою настановою: «... чтобы в книгохранилищах, назначенных для употребления учеников, не было книг противных Вере, Правительству и нравственности, и чтобы подобные сочинения отнюдь не обращались в руках их» [20]. Будь-яка виборність посад була ліквідована. Бібліотекаря вже не обирали, його призначала влада або попечитель: «Библиотекарь из сторонних чиновников, избираемый попечителем и утверждаемый министерством, имеет помощника, определяемого попечителем». Услід за статутом, у бібліотеках вищої школи були запроваджені нові правила, котрі обмежували студентам доступ до фундаментальної бібліотеки [21, с. 54]. За спогадами випускника Гімназії вищих наук князя Безбородька Нестора Кукольника «... бібліотека не була схожа на багато інших бібліотек училищ, не являла собою забороненої скарбниці, доступної лише бібліотекареві...; ми там навчалися; поповнювали знання наші; іноді набували їх від кореня, коли професор відповідної кафедри не задовольняв нашої допитливості... Моїм професором естетики, політичної економії і деяких інших наук була бібліотека Гімназії вищих наук князя Безбородька» [22, с. 19–20]. То у звіті Фізико-математичного ліцею за 1837–1838 навчальний рік права студентів ліцею в користуванні фондом фундаментальної бібліотеки були суттєво обмежені: «учащимся непосредственно сочинения не отпускаются из основной библиотеки, а выдаются посредственно через чиновников заведения под их расписку, а потому нельзя показать, сколько употреблено учащимися» [23].

Через цензуру та поліцейський нагляд бібліотеки вищих навчальних закладів, зокрема гуманітарного й природничого профілю, так погано комплектувалися, що забезпечити читачів навіть науковою літературою були не в змозі. З комітету цензури до всіх університетів були розіслані алфавітні списки заборонених книг іноземними мовами. Серед них були твори Луї Блана, П'єра Прудона, Генріха Гейне, Карла Фохта й багатьох інших філософів, письменників, політичних діячів [24, с. 29].

Аналіз листування з Департаментом народної освіти за вісім років існування Фізико-математичного ліцею свідчить, що бібліотеки навчальних закладів комплектувалися лише після отримання дозволу з Міністерства народної освіти [25]. Саме департамент рекомендував навчальні посібники, про що свідчать архівні документи:

«Г. Министр Народного Просвещения приказал: составленную академиком Ленцом и рассмотренную конференциею Академии наук, Физику в 2-х частях, признать учебною для наших гимназий книгою» [26]; «Комитет рассмотрения учебных пособий признал составленную профессором Поповым по руководству Бушмана, греческую грамматику учебником для гимназии книгой, как лучшую из существующих на русском языке книг сего рода» [27]; «Алгебра, соч. Бурдона, принята в руководство для преподавания в Институте Корпуса путей сообщения» 1833 г. [28]; виданий профессором Дерптського університету Крузе «Атлас исторических Европейских государств» с последовавшим от Г. Министра приказанием снабдить оным библиотеки высших учебных заведений и гимназий» [29]. Понад 30 назв видань навчальної літератури рекомендувалося мати в бібліотеках навчального закладу [30] згідно з реєстром книг, схваленим Комітетом облаштування навчальних закладів. До переліку видань увійшли книги з історії зарубіжних країн та Російської імперії, енциклопедії з ботаніки, підручники з математики, статистики, література з психології та педагогіки.

Іноді книги надходили безкоштовно через книгарню Департаменту народної освіти до бібліотеки. Наприклад, у 1835 році «отставной поручик Кондратьев пожертвовал в пользу учебных заведений и публичных библиотек несколько экземпляров книги «О неблагорозумном и превратном домашнем воспитании детей, в примерах по способу Сальцмана», книгу Бордовського «О божественном откровении христианском» [31], книгу професора Дерптського університету Ледебура «Описание Алтайских горных растений» [32], «Опыт библиотеки для военных людей, изданной в 1826 году статским советником Соцом» [33].

У цьому контексті зауважимо, що іноді книги дарували для нагородження учнів, про що свідчить реєстр відомчих книг, призначених для надсилання до навчальних закладів 1835 р., серед яких траплялися такі: «Труды Общества любителей российской словесности с 1812 по 1829 г.», «Речи, говоренные Г. Г. профессором Московского университета с 1755 г.», «Римские древности, или изображение нравов, обычаев и поступков римских сочинений Александра Адама в 3-х частях», «Собрание статей, относящихся к наукам, искусствам и словесности в разных иностранных изданиях» в переводе Кудряшова 1826 г. [34].

Важливою формою поповнення фонду були подарунки, зокрема, друковані примірники «Обозрения преподавания наук в сем университете на 1 полугодие 1835–1836 и 1836–1837 уч. год.»,

надіслані Київським університетом Св. Володимира [35; 36], «Отчеты о состоянии Имп. Санкт-Петербургского университета» [37], дарунок Рішельєвського ліцею «Исторические записки: о происшествіях, последовавших в оном лицее с 1 августа 1832 по 1 августа 1833 года, прочитанном на торжественном акте 30 августа 1833 года» [38], статuti Казанського, Московського університетів, різних гімназій тощо.

З річного звіту бібліотеки 1835 року відомо, що було отримано як пожертвування 26 назв у 28 томах, «между коими и 14 рукописей» [39]. Зокрема, у цьому ж році професор російської словесності, історії та статистики К. А. Мойсеев подарував два турецькі фірмани й 26 томів творів Шарля Роллена «История древнейших народов и Рима» у перекладі Тредіаковського [40] та дві частини творів Віланда Абдоротї (1827 року) [41].

Поповнення фондів ліцейської бібліотеки наочно демонструє подана нижче таблиця, складена на основі даних про стан найголовніших бібліотек відомства Міністерства народної освіти [42, с. 252–253; 43, с. 274–275; 44, с. 522–523; 45, с. 86–87; 46, с. 42; 47, с. 20–21].

Загальна кількість фонду бібліотеки фізико-математичного ліцею князя Безбородька	
роки	кількість томів
1833	5 380
1834	5 420
1835	5 692
1836	5 939
1837	6 144
1838	6 290
1839	6 428
1840	6 612
1841	6 777

Наведені дані із «Журнала Министерства Народного Просвещения» указують на те, що уряд Російської імперії, зокрема, міністри народної освіти, у своїх щорічних звітах приділяли увагу поповненню бібліотек навчальних закладів різних рівнів, що засвідчують дані про кількісний і якісний склад фондів бібліотек, виділення коштів на придбання книг для них. Як бачимо, кількість примірників зростала, але темпи збільшення книжкового фонду

бібліотеки були невисокі. За дев'ять років книжковий фонд бібліотеки Фізико-математичного ліцею поповнився всього на 1 397 томів. Слабкий приріст надходжень пояснюється вкрай незначним фінансуванням. Якщо в бюджеті Гімназії вищих наук для поповнення фондів книгозбірні була закладена сума у 2 000 крб, то в бюджеті Фізико-математичного ліцею – всього 1 000 крб [48]. Особливо не вистачало підручників з фізико-математичних, хімічних наук та словесності, про що свідчать рапорти в Раду ліцею від професора хімії й фізики І. Я. Скальського [49], законовчителя І. Ф. Мерцалова [50], лектора німецької мови й словесності І. І. Лембаха, лектора французької мови й словесності Я. Я. Лельєвра, який у рапорті зазначає, що «в основной библиотеке не находится никаких сочинений, которыми можно бы было руководствоваться в преподавании французской словесности» [51].

Поступово фонд бібліотеки поповнюється навчальними посібниками: «Славянская грамматика» Дубровського, «Физика» Баумгартена в 3-х частинах, «Физика» Щеглова [52], «Курс Всеобщей и Российской географии» Зябловського [53], «Русская грамматика» Половцева [54], «Математика» Кестнера [55] та ін. У 1834 році попечитель Київського округу дозволив ліцею передпдачувати книги для бібліотеки «по собственному своему усмотрению» й тільки наприкінці року надавати звіт щодо придбаних книг [56].

Можливо, саме через нестачу посібників, у 1837 році в ліцеї було встановлено, що наприкінці академічного року «кращі праці учнів, твори, малюнки, географічні карти були відібрані й використані в основній бібліотеці», що реєструвалося в особливій шнуровій книзі бібліотеки.

Щодо мови видань, то найбільший відсоток припадав на книги російською мовою, літератури українською мовою не було зовсім, адже вона видавалася в Російській імперії обмеженими тиражами. За звітом 1837 року до бібліотеки надійшло всього 799 назв у 6 144 томах, серед яких творів російською мовою – 72 назви в 165 томах, німецькою – 3 в 6 томах, французькою – 5 в 15 томах, латинською – 5 в 5 томах, грецькою – 2 в 2 томах, італійською – 3 в 10 томах [57].

Можна стверджувати, що в ліцеї створювалися умови для ознайомлення чиновників і студентів із досягненнями світової науки. Так, у 1838 р. бібліотека передплачувала 12 російських та зарубіжних наукових видань [58]. Фонди щорічно поповнювалися періодикою, зокрема такими журналами: «Русский инвалид», «Военные ведомости» [59], «Журнал Министерства народного просвещения»,

«Журнал при Министерстве внутренних дел», «Христианские чтения», «Московские ведомости», «Санкт-Петербургские сенатские ведомости». За архівними даними, «чтением коих пользовались чиновники и некоторые учащиеся лица» [60].

«Бібліотека для продажі», яка вже існувала як гімназійна, забезпечувала навчальними посібниками студентів за платню та, ймовірно, підпорядковувалася бібліотекареві основної бібліотеки. За час існування Фізико-математичного ліцею без оплати праці «обязанности хранителя и продавца учебных книг» виконували:

- 1835 рік – лектор німецької словесності Іван Ілліч Лембах. В архівних документах зберігся його рапорт від 29 березня 1835 р.: «...на предложение Совета, не согласится ли он принять на себя обязанности хранителя и продавца учебных книг, доносит, что по краткости времени, а больше по занятиям его сейчас согласится не может, но с начала учебного 1835 года он примет на себя эту обязанность, как знак начальственного к нему доверия» [61];

- 1837–1838 рр. – викладач історії та статистики Федір Федорович Шульговський [62] та І. Лембах [63];

- 1839–840 рр. – викладач класичної та прикладної математики Вільгельм Станіславович Вешеневський.

Зауважимо, що «Бібліотека для продажі» у 1839 році змінила назву на «книжный магазин для снабжения учащихся вспомогательными руководствами и пособиями» [64]. Бібліотекар основної книгозбірні постійно звітував Раді ліцею щодо продажу посібників та надходження отриманих коштів.

Слід зазначити, що наприкінці 1832 року бібліотека для відвідувачів працювала всього двічі на тиждень від 8 до 12 години, а в зимовий період від 9 до 12 години [65]. Імовірно, такий розклад роботи книгозбірні залишався й у Фізико-математичному ліцеї. Кількість професорів, лекторів, учителів, наглядачів та чиновників теж була незначною. У 1833 році було 23 працівники, у 1834 – 20, у 1835–1837 – 21, у 1838–1839 – 18, у 1840 році – 15 осіб [66, с. 34].

Оскільки бібліотекою користувалися тільки викладачі, кількість виданої літератури була незначною. Зі звіту бібліотеки 1834–1836 рр.: «Об употреблении книг» впливає, що загальна кількість виданої літератури становила 1 045 томів [67], у 1837 році – 920 томів [68; 69; 70]. У звіті книгозбірні 1838–1839 рр. кількість виданих книг не відображено [71], імовірно, тому, що після смерті бібліотекаря К.-Г. Купфера в 1838 році не було призначено нового бібліотекаря. Тож, за цей період усього було видано 1 965 томів.

Нагадаємо, що управління бібліотекою згідно з першим статутом до 1835 року доручалося лише професорам. За незначну надбавку до зарплатні або зовсім без доплати на них покладалася велика відповідальність за збереження книг і організацію роботи бібліотеки. Авторитетні вчені, які розуміли роль і значення бібліотеки для діяльності гімназії, з різним ступенем успішності організували роботу бібліотеки. За відсутності на той час фахівців, професори самостійно набували бібліотечного досвіду і необхідних для роботи знань. Ці обов'язки були додатковим навантаженням для викладачів. Водночас не вистачало кваліфікованого бібліотекаря, який зміг би здійснювати каталогізацію, забезпечити розміщення бібліотечного фонду. Мало минути понад сто років, щоб, за словами професора Ю. В. Григор'єва, «... об'єктивно отримала визнання та істина, що бібліотечну справу можуть і повинні робити люди, що володіють для цього спеціальною професійною підготовкою» [72, с. 173]. Як потім зазначить бібліотекознавець, засновник Харківської бібліотечної школи, Костянтин Іванович Рубинський, «наши академические библиотеки провели свое детство и юность без всякого присмотра. Между тем, это было время основной организационной работы, которая должна была оказать влияние на всю их дальнейшую жизнь. ... В то время, когда у нас возникали академические библиотеки, на них смотрели как на склады книг, которые необходимо иметь под рукою для преподавания. Библиотека – это место хранения книг в буквальном смысле слова, библиотекарь – это лицо, которому доверено хранение – и только хранение книг. Хранить книги не так-то трудно, поэтому поручить ключи от библиотеки можно и профессору, который мог бы лишь заглядывать в библиотеку в часы выдачи книг» [73, с. 73]. Як виявилось, таке управління призвело до дуже тяжких наслідків, і перші бібліотекарі поплатилися за своє ставлення до справи. Оскільки, численні розпорядження конференції Ніжинської гімназії про проведення переобліку фондів не виконувалися протягом 1822–27 рр., перший переоблік бібліотеки 1830 року виявив значні збитки на суму 870 крб 26 коп. Тож, Август Аман, який на той час виконував обов'язки бібліотекаря, був звільнений з посади «как не способный к оной должности» [74]. Керівництво гімназії навіть зверталося до Ніжинського повітового суду з проханням про накладання арешту на дім Амана [75], бо в нього не було грошей компенсувати суму за нестачу книжок. У справах Центрального державного історичного архіву України м. Києва зберігається справа «Про стягнення грошей за відсутні книги з бібліотекаря Амана» на 57 аркушах, де є реєстр утрачених книг, звіт

комітету про перелік книг і навчальних посібників, що надійшли з бібліотеки до інспекторів пансіону для вихованців гімназії, звіт попечителю Харківського навчального округу, свідоцтво з конференції колишньому бібліотекарю Августу Аману та інше. Бібліотекар тяжко захворів. Справа про стягнення грошей з нього тривала довгий час, навіть після його смерті. У 1835 році його мати ще вносила певну суму за нестачу цих книжок [76]. Рада ліцею 24 квітня 1839 р. звернулася до колишнього директора Данила Яснівського (за пропозицією Почесного попечителя Київського учбового округу від 8 березня за № 446) щодо боргу колишнього бібліотекаря Амана Московському книгопродавцю Ширяєву на суму 730 крб асигнаціями. Тож, заборговані кошти були вираховані із платні директора ліцею [77]. Для зберігання книг в основній бібліотеці у 1837 році при канцелярії було заведено особливу шнурову книгу, у якій записувалися всі надходження до бібліотеки, а бібліотекар повинен був ставити підпис. Завдяки цьому можна було знати, чи були передані книги до бібліотеки, чи ще перебувають у канцелярії [78].

Але, водночас, не можна забувати про вагомий зусилля професорів та викладачів Ніжинської вищої школи, які на різних етапах функціонування бібліотеки, навіть у найскладніші часи, намагалися забезпечити подальший розвиток книгозбірні.

Згідно зі статутом Фізико-математичного ліцею (§ 18) за бібліотеку відповідав професор російської словесності. На той час посаду викладача російської словесності, історії та статистики обіймав Кирило Абрамович Мойсеєв, що мав багато інших обов'язків, зокрема, він був інспектором «вольноприходящих» учнів і не міг опікуватися ще й бібліотекою. Тож, усупереч статуту ліцею, до травня 1837 року посаду бібліотекаря без оплати праці обіймав професор природної історії Микита Федорович Соловійов (1810–1837) [79].

Микита Федорович закінчив фізико-математичний факультет Санкт-Петербурзького університету. З 1825 року працював у Ніжині молодшим професором природничих наук, викладаючи курси ботаніки, зоології, технології, мінералогії та фізики. Лекції М. Ф. Соловійова вирізнялися надзвичайною методичною майстерністю. «... Впоследствии каждый из воспитанников, не оставивших учебных занятий, сознавался, что Соловьев преподавал превосходно: в слушателей своих сумел вложить о каждой науке ясные понятия и верные начала, и таким образом облегчал пути дальнейшего обучения» [80, с. 304]. Нагадаємо, що М. Ф. Соловійов належав до групи прогресивно налаштованих викладачів, однак, у справі про «вільнодумство» він не фігурував, і лишився працювати в Гімназії

вищих наук. До ліцею він прийшов після реформування Гімназії вищих наук і пропрацював до самої смерті (1837 р.). 27 лютого 1831 р. Микита Федорович був призначений на посаду бібліотекаря Гімназії вищих наук князя Безбородька, а його помічником став учитель французької мови Яків Клавдійович Воаргард (1824–1832) [81]. Але, якщо в Гімназії бібліотекареві допомагав помічник, то в ліцеї, згідно статуту (§ 18), бібліотекар без помічника й без жодної платні сам повинен був налагоджувати роботу книгозбірні. Відомо, що в 1830 році конференція Гімназії ухвалила рішення видати бібліотекареві дві шнурові книги: одна призначалася для докладного опису всіх отриманих книг, а інша – для книг, виданих читачам за розписками. Бібліотекареві було наказано зберігати серед справ правління рапорт із реєстром книг і речей, які надійшли до гімназійної бібліотеки за 1830 рік та були зареєстровані в шнуровій книзі надходжень, та надалі самостійно подавати до правління реєстри придбаних книг і речей [82]. Оскільки М. Ф. Соловійов був членом Ради ліцею, він регулярно доповідав конференції про надходження нових книжок та журналів, виконував завдання щодо передплати газет і журналів, піклувався про закупівлю нової літератури та реставрування старих книжок, намагався стежити за ходом видавання книг та періодичних видань із фондів книгозбірні, піклувався про збереження книжкового фонду та звертався з проханням до конференції гімназії заборонити чиновникам виносити з бібліотеки цінні й рідкісні книги [83]. У 1835 році в бібліотеці було проведено переоблік книг, про що свідчить розпорядження Чернігівської казенної палати [84].

Звісно, професор Соловійов мав дуже багато інших обов'язків, що перешкождали йому займатися тільки бібліотечною справою. Але, незважаючи на це, бібліотека в 1836 році «була приведена в систему» (імовірно, йдеться про впорядкування книжкового фонду книгозбірні). Про те, якою була ця бібліотека, можна дійти висновку зі звіту за 1837–38 навчальний рік. Книжковий фонд було систематизовано та впорядковано за науками: фізико-математичні, прикладні, етико-політичні, словесні, історичні, військові, витончені науки, змішані, періодичні видання. Тож, упорядкування фонду книгозбірні Ніжинського ліцею, як і в інших бібліотеках того часу, відбувалося за тематичним принципом, зумовленим потребами навчального процесу. «Кроме того, на каждое сочинение наклеен билет с показанием шкафа, номера стороны и папки, где сочинения помещаются. И все это на случай, если билет потерялся, написан также с внутренней стороны, переписка заглавия, места, что также будет написано против заглавия книги в каталоге и дабы лицейскую книгу

всегда можно узнать, к каждому тому приложено на приличном месте лицейская печать» [85].

Отже, слід дійти висновку, що бібліотека Фізико-математичного ліцею, подолавши всі свої негаразди, уже наприкінці 30-х років XIX ст. мала власну систему бібліотечної класифікації та розміщення книг на полицях. Нині в бібліотеці Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя зберігаються книги з позначками бібліотекарів фізико-математичного ліцею. Наразі ці книги – вже сама історія. За ними стоять живі люди, які ретельно робили ці позначки, розуміючи важливість своєї справи. За книгами, що збереглися, простежується еволюція розвитку обліку й каталогізації, яка тісно пов'язана з розвитком навчального процесу в НВШ.

Як відомо, у перші роки функціонування Гімназії вищих наук князя Безбородька каталогу не існувало, хоча конференція гімназії від 1821 до 1830 рр. вимагала складання його від усіх, хто перебував на посаді бібліотекаря: К. Шапалинського, І. Ландражина, А. Амана. Без каталогу багаті фонди книгозбірні ставали недосяжними навіть для професорів. Відсутність бібліотечного каталогу, можна пояснити тим, що на бібліотекаря покладалося дуже багато обов'язків. Окрім цього, не вистачало спеціальних знань, без яких неможливо було створити каталог. До того ж значні обсяги роботи над каталогом вимагали залучення додаткових фахівців. І тільки в 1830 році, саме завдяки бібліотекареві, професору М. Соловійову, уперше була розпочата робота зі складання систематичного каталогу лицейської бібліотеки. У 1837 році систематичний каталог практично був завершений, завдяки наполегливій, майже семирічній праці бібліотекаря. Майже всі книги були переписані на особливих квитках за відділами, але каталог «не мог быть вполне написан по недостатку писцов» [86]. Хоча в особливих розпорядженнях ліцею вказано, що «был также особенным способом писарь для производства письма при библиотеке по поводу практического участия в порядке подготовки систематического каталога», який працював недовго [87]. На жаль, робота щодо складання каталогу так і не була завершена. Микита Федорович Соловійов помер у 1837 р. у віці 27 років. Відомо, що Рада ліцею в 1838 році зверталася «до опекуна над малолетними детьми умершего профессора та бібліотекаря лицею Соловьева Белозерского отпустить те книги, которые были у профессора под расписку преподавателю Шульговскому» [88]. Згодом книги були повернуті до лицейської книгозбірні, про що й доповідав Раді ліцею викладач історії та статистики Ф. Ф. Шульговський [89].

Робота зі складання каталогу була тривалою. З річного звіту ліцею 1839–40 рр. «каталог делается медленно по причине отсутствия способного к сему делу канцелярского служащего» [90].

У 1836 році, в ніч із третього на четверте лютого, навчальний заклад спіткало ще одне лихо. У головному корпусі ліцею сталася пожежа, під час якої зазнали пошкодження дах і стеля третього поверху правого крила. Унаслідок цього бібліотека перебувала в жахливому стані. Протягом 1836 року бібліотекар Лельєвр із помічником ледь устигли навести в ній лад [91].

Лектор французької мови й словесності, бакалавр Паризького університету Яків Якович Лельєвр народився 1794 р. у місті Алансон (Франція). Освіту здобув у Алансоні та Парижі. У ліцеї князя Безбородька працював із 8 лютого 1833 року. «Многие из воспитанников в Лицее помнят полные интереса лекции Якова Яковлевича ... К чести и филологической любознательности Якова Яковлевича относится то, что он, приехавши в Россию, не последовал примеру многих своих соотечественников: не ограничился тем, чтобы выучится незнакомому ему языку, как говорится, для домашнего обихода, и коверкать его целую жизнь, но изучал русский язык основательно, грамматически ознакомился с русскою литературою. Кроме того, как филолог, он занимался изучением церковно-славянского языка и имел в нем достаточные познания ... Вне сферы служебной в жизни общественной Якова Яковлевич отличался любознательностью и приятным обхождением. В доме у него знакомые всегда встречали радушный прием и гостеприимство. На скромные вечера свои он часто приглашал студентов, был необыкновенно ласков, старался знать каждого и угощал, как русский хлебо-сол» [92, с. 278].

Можливо, Я. Лельєвр лише декілька місяців допомагав у впорядкуванні бібліотеки, оскільки бібліотекарем залишався М. Соловйов, який на той час уже хворів.

У 1837 році ліцейське керівництво доклало всіх зусиль, щоб привести бібліотеку до належного стану, але тому перешкождали непередбачені ремонтні роботи [93].

Неможливо не оцінити турботу про книгозбірню ліцею директора Християна Адольфовича Екеблада (1800–1877), який протягом 20 років очолював Фізико-математичний (1835–1840) та Юридичний (1840–1855) ліцеї.

Християн Адольфович Екеблад народився в травні 1800 р. у Фінляндії. Дуже рано став сиротою. Восьмирічного хлопчика після закінчення російсько-шведської війни привіз до Петербурга лікар

І. Енегольм, у сім'ї якого він виховувався. Х. Екеблад закінчив Петербурзьку медико-хірургічну академію. Від 1829 до 1834 року працював ад'юнктом ветеринарних наук, а потім – екстраординарним професором у Харківському університеті. У травні 1835 року був призначений в.о. директора Ніжинського фізико-математичного ліцею. Тут, у Ніжині, Х. Екеблад прожив двадцять років, протягом яких очолював відомий навчальний заклад, докладаючи всіх зусиль до його реорганізації. Екеблад не полишав і медичної практики, вирізняючись рідкісною сумлінністю й безкорисливістю. Варто зауважити, що Х. Екеблад був обізнаний у справах бібліотеки, оскільки в 1824 році він був помічником бібліотекаря Харківського університету під керівництвом відомого професора і бібліомана Ігната Даниловича [94, с. 210]. Архівні документи свідчать, що, крім обов'язків директора Ніжинського фізико-математичного ліцею князя Безбородька, Х. А. Екеблад декілька років виконував у ліцеї обов'язки бібліотекаря книгозбірні. У звіті ліцею за 1837–38 рр. зазначалося: «Библиотека по Уставу должна находится в ведении профессора словесности, а помощник не полагается, но поскольку кафедра российской словесности статистики без профессора и занимает ее временно преподаватель, который сверх того исполняет должность инспектора вольноприходящих учащихся, то временно предложено заведовать библиотекою директору Лицея» [95]; «профессор Купфер совместно с директором начали приводить библиотеку в настоящую систему». Згідно звіту за 1840–1841 рік: «... директор Лицея и Нежинской гимназии, в продолжении всего года занимался основной лицейской библиотекой, занимался сдачей оной вновь назначенному библиотекарю» [96]. Наведене вище дозволяє дійти висновку, що бібліотека завжди залишалася в полі зору Х. А. Екеблада. Директор завжди опікувався бібліотекою та добре розумів її значення в діяльності навчального закладу.

Після смерті М. Соловйова в травні 1837 року на посаду бібліотекаря був призначений професор класичної математики Карл-Генріх Купфер, який прибув до ліцею 4 лютого 1836 року, а до цього обіймав посаду старшого вчителя Ревельської гімназії. Відомо, що новопризначений бібліотекар прийняв бібліотеку за описом [97].

К.-Г. Купфер народився в м. Митаві 1790 р. в родині купця. Закінчив Дерптський університет, де здобув ступінь доктора філософії. Працюючи ще в Ревельській губернській гімназії, К.-Г. Купфер почав видавати «Математичний журнал», який був одним з перших науково-методичних видань на теренах Російської імперії. До речі, архівні дані свідчать, що бібліотека ліцею передплачувала цей

журнал [98]. До переїзду в Ніжин К.-Г. Купфер видав «Геометричні задачі» та курс алгебри німецькою мовою.

У ліцеї К.-Г. Купфер викладав, окрім класичної математики, мінералогію, елементарну математику, географію. Випускник ліцею 1839 р. К. М. Сементовський згадував, що ліцеїсти «умели, однако же, понять и оценить его безграничную любовь к науке, его высокие нравственные правила, так как он действительно осуществлял собой идеал ученого, всей душой преданного своему делу. ... спокойный, ровный характер, достойный истинного мудреца, добродушие, строгое беспристрастие в соединении с редким бескорыстием, наконец самое совестливое исполнение своих обязанностей, приобрели ему общую любовь и неограниченное уважение слушателей» [99, с. 275].

У червні 1837 року ліцейське керівництво доручило Купферу упорядкувати основну бібліотеку після пожежі. Він долучився до організації бібліотеки, як свідчив його формулярний список, «с редким усердием и ревностью». Допомогали йому також декілька студентів. У цей час директор ліцею Х. А. Екеблад, який теж допомагав у упорядкуванні книгозбірні, запропонував допомогти й «служившему по найму в Совете лицея Пантелеймону Кулешу» [100]. У цьому ж році за пропозицією директора на всі книги ліцейської бібліотеки були поставлені печатки ліцею, оскільки до цього часу їх не ставили, і книги «не имели на себе никаких знаков». Погодився це зробити Рубін Лейбман «за полкопейки за каждую печать» [101]. Цікаво, що всі печатки були поставлені тільки на останніх сторінках книг.

К.-Г. Купфер щодня по декілька годин упорядковував бібліотеку. Приміщення книгозбірні не опалювалося, і, на жаль, узимку 1837 року він застудився та помер 11 січня 1838 р. у віці 48 років. Оскільки покійний був лютеранин, то в очікуванні прибуття пастора для поховання його тіло залишалося в будинку понад десять днів. Студенти так любили свого вчителя, що організували чергування біля труни покійного. Але за розпорядженням Ніжинського поліцеймейстера вихованцям ліцею було заборонено чергування [102]. Студенти зібрали гроші, найняли оркестр і супроводжували свого улюбленого професора до місця вічного спокою [103].

Незабаром удова професора К.-Г. Купфера запропонувала ліцею придбати його книги з особистої бібліотеки, на що Рада ухвалила таке рішення: «... приобретение этих книг весьма полезно, так как собрано все лучшее и полезное по предмету математике и обойдутся гораздо дешевле, нежели приобрести их от книгопродав-

цов» [104]. І до цього часу в бібліотеці Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя зберігаються книги з особистої колекції професора К.-Г. Купфера, яка на цей час нараховує майже 50 примірників.

Після смерті К.-Г. Купфера посада бібліотекаря залишалася вільною. Ніхто з чиновників ліцею не мав бажання займатися бібліотекою. Тож у журналі Ради ліцею від 13 квітня 1837 року, за пропозицією директора, було записано: «... поскольку начатое под руководством директора приведение лицейской библиотеки в систематический порядок по смерти библиотекаря Купфера остановилось и поскольку из чиновников лицея весьма трудно назначить другого ибо все очень заняты, господин директор взялся сам окончить приведение лицейской библиотеки в систематический порядок, а в помощники себе назначил преподавателя лицея Шульговского» [105].

Фізико-математичний ліцей так і не зміг надовго утвердитися як навчальний заклад. Закриття гімназійних класів, набір учнів лише в лицейські класи за відсутності в Ніжині іншої гімназії, призвели до браку учнів і зумовили таку ситуацію, що на сьомий рік існування охочих вступити на 1 курс лицейського відділення не виявилось [106, с. 46]. У 1839 р. не виявилось жодного охочого вступити на навчання. У звіті ліцею за 1839–1840 навчальний рік записано: «Згідно Статуту посаду бібліотекаря займає один з професорів, помічника не передбачено. Але оскільки за штатом професорів шість, а в дійсності тільки два; професор фізики, виконував посаду професора природничих наук, який завідує кабінетами та затверджений радником правління, не має часу займатися основною лицейською бібліотекою, то за поданням ради і почесного попечителя бібліотекарем призначений викладач Циммерман» [107]. Але це вже буде наступна сторінка в історії Ніжинської вищої школи та її бібліотеки.

24 квітня 1840 р. Фізико-математичний ліцей був перетворений на Юридичний, а 1841 р. тут відбувся останній випуск. За досить короткий період існування фізико-математичного ліцею з його стін вийшло майже 150 вихованців. З них близько 60 стали військовими, переважно артилерійськими офіцерами. Інші 60 служили в різних цивільних відомствах. Частина випускників узагалі ніде не служила, хіба на виборних посадах: предводителями, почесними попечителями навчальних закладів, повітовими суддями тощо [108]. Серед випускників натрапляємо на імена визначних у майбутньому вчених, письменників, громадських діячів. Це відомі інженери й учені в галузі будівництва та залізничної справи П. І. Собко і Д. І. Журав-

ський, видатний український письменник й етнограф О. С. Афанасьєв-Чужбинський, український етнограф, фольклорист і критик К. М. Сементовський, один із активних організаторів недільних шкіл на Чернігівщині Р. Д. Тризна, близький приятель Т. Г. Шевченка М. М. Лазаревський та ін.

Таким чином, незважаючи на складні обставини, загалом бібліотека набувала статусу важливого інформаційно-документального фактора навчального процесу у Фізико-математичному ліцеї князя Безбородька, а її фонди активно сприяли інформаційному забезпеченню навчального процесу та наукових розвідок професорсько-викладацького складу та формуванню високопрофесійної еліти в підросійській Україні. Завдяки самовідданій праці, високим моральним якостям директора ліцею Християна Адольфовича Екеблада, бібліотекарів Микити Федоровича Соловійова, Якова Яковича Лельєвра, Карла-Генріха Купфера, бібліотечне зібрання стало тим наріжним каменем, який зробив бібліотеку тим, чим вона нині є, – книгозбірнею з унікальним книжковим зібранням, що становить цінну джерельну базу для вивчення не лише історії бібліотечної справи, а й вітчизняної книжкової культури та освіти.

Література

1. Сребницький І. А. Очерки из истории лицея князя Безбородко (1832–1875). Нежин: Типо-литограф. Е. Ф. Венгера, 1895. 39 с.
2. Лавровский Н. А. Гимназия высших наук кн. Безбородко в Нежине (1820–1832). Киев: Тип. М. П. Фрица, 1879. 158 с.
3. Лицей князя Безбородко / изд. гр. Г. А. Кушелев-Безбородко. Санкт-Петербург: Тип. ИАН, 1859. 208 с.: рис., портр.
4. Самойленко Г. В., Самойленко О. Г. Ніжинська вища школа: сторінки історії. Ніжин: НДУ імені Гоголя; Аспект-Поліграф, 2005. 420 с.
5. Аніщенко В. О., Аніщенко О. В., Супруненко М. І., Супруненко І. В. Фізико-математичний факультет ліцею князя Безбородька (1832–1840). *Фізико-математичний збірник*: зб. наук. пр. Ніжин, 2001. С. 3–14.
6. Аніщенко В. О., Аніщенко О. В., Супруненко М. І., Супруненко І. В. *Фізико-математичний вісник*: зб. наук. пр. Ніжин, 2002. С. 3–9.
7. Аніщенко В. О., Аніщенко О. В. Фізико-математичний ліцей князя Безбородька очима почесного попечителя (1833 р.). *Фізико-математичний збірник*: зб. наук. пр. Ніжин, 2007. С. 3–4.
8. Аніщенко В. О., Аніщенко О. В., Супруненко І. В. Викладачі та чиновники фізико-математичного ліцею князя Безбородька. *Фізико-математичний збірник*: зб. наук. пр. Ніжин, 2004. С. 32–47.
9. Мозгова В. Фонди бібліотеки Ніжинського ліцею (1832–1875). *Бібліотечний вісник*. 2000. № 2. С. 37–40.

10. Мозгова В. Бібліотечне обслуговування ліцеїстів у ХІХ столітті. *Вісник Книжкової палати*. 2000. № 1. С. 36–37.
11. Сребницький І. А. Очерки из истории лицея... . С. 7.
12. О постепенном преобразовании Лицея князя Безбородко (1 августа). Дополнение к Сборнику постановлений по Министерству народного просвещения. 1803–1864. Санкт-Петербург, 1867. 614 с.
13. Там само. Стб. 412.
14. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. 2-изд. Санкт-Петербург; Тип. В. С. Балашева, 1875. Т. 2: Царствование императора Николая I. 1825–1855. Отд. 1-е: 1825–1839. 1576 стб., 69 с., 53 стб.
15. Чуйко С. Р. Організація навчального процесу в ліцеях України (ХІХ–перша половина ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 - теорія та історія педагогіки / Тернопільський державний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 1999. 19 с.
16. Аніщенко В. О. Фізико-математичний факультет... . С. 4.
17. Осіпова Г. С. Сторінки історії: бібліотека Ніжинської гімназії вищих наук князя Безбородька (1820–1832). *Література та культура Полісся*. Серія «Історичні науки», № 13. Ніжин, 2020. Вип. 99. С. 256–296.
18. ВДАЧОН (Відділ держ. архіву Чернігівської області в м. Ніжині). Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 40. Арк. 15.
19. Министерские распоряжения (с 21 марта по 1 сентября 1833). *Журнал Министерства Народного Просвещения (далі ЖМНП)*. 1834. Январь. Отд. I. С. XLIX–LXXX.
20. Там само. С. LXII.
21. Никитина Н. П. Из истории возникновения и развития сети библиотек в высшем учебном заведении. *Труды научной библиотеки СГУ*. Саратов, 1964. Вып. 3. С. 41–76.
22. Кукольник Н. Лицей князя Безбородко. Лицей князя Безбородко... . С. 9–24.
23. ВДАЧОН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 1215. Арк. 24.
24. Березюк Н. М., Левченко І. Г., Чигринова Р. П. Библиотека Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина за 200 лет (1805–2005). Харьков: Тимченко А. Н., 2006. 390 с.
25. Мозгова В. Фонди бібліотеки Ніжинського... . С. 38.
26. ВДАЧОН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 1217. Арк. 39.
27. ВДАЧОН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 1212. Арк. 8.
28. ВДАЧОН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 1205. Арк. 116.
29. ВДАЧОН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 1209. Арк. 3.
30. ВДАЧОН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 1211. Арк. 65–67 зв.
31. Там само. Арк. 23–23 зв.
32. Там само. Арк. 8.
33. ВДАЧОН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 32.
34. ВДАЧОН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 275. Арк. 150.
35. ВДАЧОН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 287. Арк. 9а.
36. ВДАЧОН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 1212. Арк. 7.

37. Там само. Арк. 25–26.
38. ВДАЧОН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 19–19 зв.
39. ВДАЧОН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 297. Арк. 23–24.
40. ВДАЧОН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 273. Арк. 40.
41. Там само. Арк. 137.
42. Сравнительные ведомости о состоянии учебных заведений Министерства народного просвещения за 1833 и 1834 годы. *ЖМНП*. 1835. Май. Отд. III. С. 243–253.
43. Сравнительные ведомости о состоянии учебных заведений Министерства народного просвещения за 1835 и 1836 годы. *ЖМНП*. 1837. Май. Отд. III. С. 259–275.
44. Сравнительные ведомости о состоянии учебных заведений Министерства народного просвещения за 1836 и 1837 годы. *ЖМНП*. 1838. Май. Отд. III. С. 507–525.
45. Сравнительные ведомости о состоянии учебных заведений Министерства народного просвещения за 1838 и 1839 годы. *ЖМНП*. 1840. Июнь. Отд. III. С. 68–96.
46. Сравнительные ведомости о состоянии учебных заведений Министерства народного просвещения за 1839 и 1840 годы. *ЖМНП*. 1841. Июнь. Отд. III. С. 24–51.
47. Сравнительные ведомости о состоянии учебных заведений Министерства народного просвещения за 1840 и 1841 годы. *ЖМНП*. 1842. Апрель. Отд. III. С. 1–31.
48. Штат Лицея князя Безбородко. Сборник постановлений по Министерству... . С. 16.
49. ВДАЧОН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 275. Арк. 107–108 зв.
50. Там само. Арк. 112.
51. ВДАЧОН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 65. Арк. 7–8.
52. ВДАЧОН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 4.
53. ВДАЧОН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 1211. Арк. 34.
54. Там само. Арк. 59.
55. ВДАЧОН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 1212. Арк. 25.
56. ВДАЧОН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 275. Арк. 132.
57. ВДАЧОН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 297. Арк. 125.
58. Мозгова В. Фонди бібліотеки Ніжинського... . С. 39.
59. ВДАЧОН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 1207. Арк. 3.
60. ВДАЧОН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 332. Арк. 22 зв–24 зв.
61. ВДАЧОН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 273. Арк. 36–36 зв.
62. ВДАЧОН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 297. Арк. 32 зв.
63. Там само. Арк. 94.
64. ВДАЧОН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 339. Арк. 19–19 зв.
65. ВДАЧОН. Ф. 1104. Оп. 1. Спр. 46. Арк. 53.
66. Аніщенко В. О. Викладачі та чиновники... . С. 32–47.
67. ВДАЧОН. Ф. 1104. Оп. 1. Спр. 1215. Арк. 24.
68. ВДАЧОН. Ф. 1104. Оп. 1. Спр. 297. Арк. 23 зв.
69. Там само. Арк. 59.

70. ВДАЧОН. ф. 1104. Оп. 1. Спр. 332. Арк. 22 зв–24 зв.
71. ВДАЧОН. ф. 1104. Оп. 1. Спр. 297. Арк. 81–82 зв.
72. Григорьев Ю. В. История русского библиотековедения (1700–1860 годы). Москва, 1989. С. 69–188.
73. Березюк Н. М. Люди завидовали мне... (К. И. Рубинский о профессии библиотекаря). *Нучные и технические библиотеки*. 2000. № 7. С. 69–78.
74. ВДАЧОН. ф. 1104. Оп. 1. Спр. 211. Арк. 9–9 зв.
75. ВДАЧОН. ф. 1104. Оп. 1. Спр. 44. Арк. 5.
76. ВДАЧОН. ф. 1359. Оп. 1. Спр. 1214. Арк. 18.
77. ВДАЧОН. ф. 1359. Оп. 1. Спр. 257. Арк. 2.
78. ВДАЧОН. ф. 1359. Оп. 1. Спр. 1215. Арк. 3.
79. Там само. Арк. 25.
80. Кукольник Н. Н. Ф. Соловьев. Гимназия высших наук и лицей князя Безбородко. Санкт-Петербург, 1881. С. 303–304.
81. Осіпова Г. С. Сторінки історії: бібліотека Ніжинської... . С. 283.
82. ЦДІАК України (Центральний державний історичний архів України, м. Київ). Ф. 2162. Оп. 1. Спр. 639. Арк. 55 зв.
83. ЦДІАК України. Ф. 2162. Оп. 3. Спр. 3. Арк. 209 зв.
84. ВДАЧОН. ф. 1359. Оп. 1. Спр. 1214.
85. ВДАЧОН. ф. 1359. Оп. 1. Спр. 297. Арк. 24 зв.
86. ВДАЧОН. ф. 1359. Оп. 1. Спр. 1215. 1837. Арк. 25–25 зв.
87. ВДАЧОН. ф. 1359. Оп. 1. Спр. 297. Арк. 34 зв.
88. ВДАЧОН. ф. 1359. Оп. 1. Спр. 36. Арк. 2.
89. Там само. Арк. 178 зв.
90. ВДАЧОН. ф. 1359. Оп. 1. Спр. 332. Арк. 25.
91. ВДАЧОН. ф. 1359. Оп. 1. Спр. 297. Арк. 81–82 зв.
92. Петров Н. Я. Я. Лельевр. Гимназия высших наук... . С. 277–279.
93. ВДАЧОН. ф. 1359. Оп. 1. Спр. 297. Арк. 81–82 зв.
94. Даневский П. Х. А. Экеблад. Гимназия высших наук... . С. 210–212.
95. ВДАЧОН. ф. 1359. Оп. 1. Спр. 297. Арк. 26 зв.
96. Там само. Арк. 81–81 зв.
97. Там само. Арк. 94.
98. ВДАЧОН. ф. 1359. Оп. 1. Спр. 1211. Арк. 3.
99. Сементовский К. К. Г. Купфер. Гимназия высших наук... . С. 274–275.
100. ВДАЧОН. ф. 1359. Оп. 1. Спр. 297. Арк. 94.
101. ВДАЧОН. ф. 1359. Оп. 1. Спр. 36. Арк. 96.
102. ВДАЧОН. ф. 1359. Оп. 1. Спр. 38.
103. Сементовский К. К. Г. Купфер. Гимназия высших наук... . С. 275.
104. ВДАЧОН. ф. 1359. Оп. 1. Спр. 36. Арк. 158 зв.
105. ВДАЧОН. ф. 1359. Оп. 1. Спр. 388. Арк. 7–7 зв.
106. Физико-математический лицей князя Безбородко. Егоров А. Д. Лицеи России: (опыт исторической хронологии): в 5 кн. Иваново, 1994. Кн. 2: Лицей князя Безбородко. 129, [1] с.: табл. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z221ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21>

REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0004741

107. ВДАЧОН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 332. Арк. 24–24 зв.

108. Аніщенко В. О. Фізико-математичний факультет... С. 1

References

1. Srebnitskii, I. A. Ocherki iz istorii litseia kniazia Bezborodko (1832-1875) [Srebnitskii I. A. Sketches from the History of the Count Bezborodko's Lyceum (1832–1875)]. Nezhin: Typo-lithogr. E. F. Venger, 1895. 39 p. [in Russian].

2. Lavrovskii, N. A. Gimnaziia vysshykh nauk kn. Bezborodko v Nezhynе (1820-1832) [Lavrovskii N. A. The Count Bezborodko's Gymnasium of Higher Learning in Nezhin (1820–1832)]. Kiev: Typ. M. P. Frits, 1879. 158 p. [in Russian].

3. Litsei kniazia Bezborodko [The Count Bezborodko's Lyceum] / published by G. A. Kusheliev-Bezborodko. St.-Peterburg: Typ. IAN, 1859. 208 p.: pictures, portraits [in Russian].

4. Samoilenko, H. V., Samoilenko, O. H. Nizhynska vyshcha shkola: storinky istorii [Nizhyn High School: the Pages of history]. Nizhyn: NDU im. Mykoly Gogolia, Aspect-Poligraf, 2005. 420 p. [in Ukrainian].

5. Anishchenko, V. O. Fyzyko-matematychnyi facultet litseiu kniazia Bezborodka (1832–1840) [Anishchenko V. O. Physics and Mathematics Faculty of the Count Bezborodko's Lyceum (1832–1840)] / V. O. Anishchenko, O. V. Anishchenko, M. I. Suprunenko, I. V. Suprunenko. Fyzyko-matematychnyi zbirnyk [Collection of Physics and Mathematics Research Papers]: zb. nauk. pr. Nizhyn, 2001. P. 3-14 [in Ukrainian].

6. Anishchenko, V. O. Statut fizyko-matematychnoho litseiu kniazia Bezbirodka [The Charter of the Bezborodko's Physics and Mathematics Lyceum] / V. O. Anishchenko, O. V. Anishchenko, M. I. Suprunenko, I. V. Suprunenko. Fyzyko-matematychnyi visnyk [Physics and Mathematics Newsletter]: zb. nauk. pr., Nizhyn, 2002. P. 3–9 [in Ukrainian].

7. Anishchenko, V. O. Fyzyko-matematychnyi litsei kniazia Bezbirodka ochyma pochesnoho popechytelia (1833 p.) [The Bezborodko's Physics and Mathematics Lyceum through the Eyes of its Patron (1833 p.)] / V. O. Anishchenko, O. V. Anishchenko. Fyzyko-matematychnyi zbirnyk [Collection of Physics and Mathematics Research Papers]: zb. nauk. pr. Nizhyn, 2007. P. 3–4 [in Ukrainian].

8. Anishchenko, V. O. Vykladachi ta chynovnyky fizyko-matematychnoho litseiu kniazia Bezbirodka [Teachers and Officials of the Bezborodko's Physics and Mathematics Lyceum] / V. O. Anishchenko, O. V. Anishchenko, I. V. Suprunenko. Fyzyko-matematychnyi zbirnyk [Collection of Physics and Mathematics Research Papers]: zb. nauk. pr. Nizhyn, 2004. P. 32–47 [in Ukrainian].

9. Mozgova, V. Fondy biblioteky Hizhynskogo litseiu(1832–1875) [The Library Funds of the Nizhyn Lyceum (1832–1875)] / Bibliotechnyi visnyk [The Library Newsletter]. 2000. № 2. P. 37-40 [in Ukrainian].

10. Mozgova, V. Biblioteche obslugovuvannia litseistiv u XIX stolitti [The Lyceum Students Library Service in the XIX century] / *Visnyk Knyzhkovoї Palaty* [The Book Board Newsletter]. 2000. № 1. P. 36–37 [in Ukrainian].

11. Srebnitskii, I. A. Ocherki iz istorii litseia kniazia Bezborodko (1832-1875) [Srebnitskii I. A. Sketches from the History of the Count Bezborodko's Lyceum (1832–1875)]. Nezhin: Typo-lithogr. E. F. Venger, 1895. P. 7 [in Russian].

12. O postepennom preobrazovanii Litseia kniazia Bezborodko (1 Avgusta). Dopolnieniie k Sborniku postanovlieniі po Ministerstvu narodnogo prosvieshcheniia. 1803-1864). [About Gradual Transformation of the Count Bezborodko's Lyceum (August, 1). Addition to the Collection of Regulations on the Ministry of People's Education. 1803–1864]. St.-Peterburg, 1867. 614 p. [in Russian].

13. O postepennom preobrazovanii Litseia kniazia Bezborodko (1 Avgusta). Dopolnieniie k Sborniku postanovlieniі po Ministerstvu narodnogo prosvieshcheniia. 1803-1864). [About Gradual Transformation of the Count Bezborodko's Lyceum (August, 1). Addition to the Collection of Regulations on the Ministry of People's Education. 1803–1864]. St.-Peterburg, 1867. P.412 [in Russian].

14. Sbornik postanovlieniі po Ministerstvu narodnogo prosvieshcheniia – 2 izd. [The Collection of Regulations on the Ministry of People's Education – the 2 edition]. St.-Peterburg; Tip. V. S. Balasheva, 1875. V. 2: Tsarstvovanie imperatora Nikolaia I. 1825–1855 [The Rule of the Emperor Nikolai I. 1825–1855]. Otd. 1: 1825–1839. 1576 stb., 69 p., 53 stb. [in Russian].

15. Chuiko, S. P. Organizatsiia navchalnogo protsesu v litseiakh Ukrainy (XIX – persha polovyna XX st.) [The Organization of Educational Process in the Lyceums of Ukraine (XIX—the First Half of the XX-th century)]; avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.01 – theory and history of Pedagogy / Volodymyr Hnatiuk State Pedagogical University of Ternopil. Ternopil, 1999. 19 p. [in Ukrainian].

16. Anishchenko, V. O. Fyzyko-matematychnyi litsei kniazia Bezborodka ochyma pochesnoho popechytelia (1833 p.) [The Bezborodko's Physics and Mathematics Lyceum through the Eyes of its Patron (1833 p.)] / V. O. Anishchenko, O. V. Anishchenko. Fyzyko-matematychnyi zbirnyk [Collection of Physics and Mathematics Research Papers]: zb. nauk. pr. Nizhyn, 2007. P. 4 [in Ukrainian].

17. Osipova, H. S. Storinky istorii: biblioteka Nizhynskoi himnazii vyshchych nauk kniazia Bezborodka (1820–1832) [Osipova H. S. The pages of the history: the library of the Count Bezborodko's Gymnasium of Higher Learning (1820–1832)]. *Literatura ta kultura Polissia* [Literature and Culture of Polissia] Nizhyn, 2020. 99. P. 256–296. Ser. History sciences №13 [in Ukrainian].

18. VDACHON (Viddil derzhavnogo arkhivu Chernihivskoi oblasti v m. Nizhyni) F 1359. Op. 1. Spr. 40. Ark. 15 [in Ukrainian].

19. Ministerskie rasporyazheniia (s 21 marta po 1 sentiabria 1833) [Ministerial Regulations (from March, 21 till September, 1 1833)]. *Zhurnal Ministerstva Narodnogo Prosvieshchenia* (further ZhMNP) [Journal of the

Ministry of People's Education]. 1834. Janvar [January]. Otd. I. P. XLIX–LXXX [in Russian].

20. Ministerskije rasporiazheniia (s 21 marta po 1 sentiabria 1833) [Ministerial Regulations (from March, 21 till September, 1 1833)]. Zhurnal Ministerstva Narodnogo Prosvieshchenia (further ZhMNP) [Journal of the Ministry of People's Education]. 1834. Janvar [January]. Otd. I. P. LXII [in Russian].

21. Nikitina, N.P. Iz istorii vozniknovienia i pazvitia sieti bibliotek v vysshem uchebnom zaviedenii [Nikitina N.P. From the history of foundation and development of library chains in a higher educational establishment]. Trudy nauchnoi biblioteki SGU [Works of scientific library of SSU]. Saratov, 1964. Vyp. 3. P. 41–76 [in Russian].

22. Kukolnik, N. Litsei kniazia Bezborodko [the Count Bezborodko's Lyceum]. Litsei kniazia Bezborodko ... [the Count Bezborodko's Lyceum...]. P. 9–24 [in Russian].

23. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 1215. Ark. 24.

24. Bereziuk, N. M., Levchenko, I. G., Chigrinova, R. P. Biblioteka Kharkovskogo natsionalnogo universiteta imieni V. N. Karazina za 200 liet (1805-2005) [Bereziuk, N. M., Levchenko, I. G., Chigrinova, R. P. The Library of Kharkiv National University named after V.N. Karazin for 200 years (1805–2005)]. Kharkiv: Tymchenko A.N., 2006. 390 p. [in Russian].

25. Mozgova, V. Fondy biblioteki Hizhynskogo litseiu(1832–1875) [The Library Funds of the Nizhyn Lyceum (1832–1875)] / Bibliotechnyi visnyk [The Library Newsletter]. 2000. № 2. P. 38 [in Ukrainian].

26. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 1217. Ark. 39.

27. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 1212. Ark. 8.

28. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 1205. Ark. 116.

29. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 1209. Ark. 3.

30. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 1211. Ark. 65-67 zv.

31. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 1211. Ark. 23-23 zv.

32. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 1211. Ark. 8.

33. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 20. Ark. 32.

34. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 275. Ark. 150.

35. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 287. Ark. 9a.

36. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 1212. Ark. 7.

37. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 1212. Ark. 25-26.

38. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 6. Ark. 19-19 zv.

39. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 297. Ark. 23-24.

40. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 273. Ark. 40.

41. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 273. Ark. 137.

42. Sravnitielnyie viedomosti o sostoianii uchebnykh zaviedenii Ministerstva narodnogo prosvieshcheniia za 1833 i 1834 gody [Comperative data about the state of educational establishments of the Ministry of People's Education in the years 1833-1834]. ZhMNP [JMPE]. 1835. May. Otd. III. P. 243–253 [in Russian].

43. Sravnitelnyie vedomosti o sostoianii uchebnykh zaviedenii Ministerstva narodnogo prosvieshcheniia za 1835 i 1836 gody [Comperative data about the state of educational establishments of the Ministry of People's Education in the years 1835-1836]. ZhMNP [JMPE]. 1837. May. Otd. III. P. 259–275 [in Russian].

44. Sravnitelnyie vedomosti o sostoianii uchebnykh zaviedenii Ministerstva narodnogo prosvieshcheniia za 1836 i 1837 gody [Comperative data about the state of educational establishments of the Ministry of People's Education in the years 1836-1837]. ZhMNP [JMPE]. 1838. May. Otd. III. P. 507–525 [in Russian].

45. Sravnitelnyie vedomosti o sostoianii uchebnykh zaviedenii Ministerstva narodnogo prosvieshcheniia za 1838 i 1839 gody [Comperative data about the state of educational establishments of the Ministry of People's Education in the years 1838-1839]. ZhMNP [JMPE]. 1840. June. Otd. III. P. 68–96 [in Russian].

46. Sravnitelnyie vedomosti o sostoianii uchebnykh zaviedenii Ministerstva narodnogo prosvieshcheniia za 1839 i 1840 gody [Comperative data about the state of educational establishments of the Ministry of People's Education in the years 1839-1840]. ZhMNP [JMPE]. 1841. June. Otd. III. P. 24–51 [in Russian].

47. Sravnitelnyie vedomosti o sostoianii uchebnykh zaviedenii Ministerstva narodnogo prosvieshcheniia za 1840 i 1841 gody [Comperative data about the state of educational establishments of the Ministry of People's Education in the years 1840-1841]. ZhMNP [JMPE]. 1842. April. Otd. III. P. 1–31 [in Russian].

48. Shtat litseia kniazia Bezborodko [The Staff of the Count Bezborodko's Lyceum]. Sbornik postanovlieni po Ministerstvu... [The collection of regulation at the Ministry...] P. 16 [in Russian].

49. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 275. Ark. 107-108 zv.

50. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 275. Ark. 112.

51. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 65. Ark. 7–8.

52. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 13. Ark. 4.

53. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 1211. Ark. 34.

54. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 1211. Ark. 59.

55. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 1212. Ark. 25.

56. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 275. Ark. 132.

57. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 297. Ark. 125.

58. Mozgova, V. Fondy biblioteki Hizhynskogo litseiu(1832–1875) [The Library Funds of the Nizhyn Lyceum (1832–1875)] / Bibliotechnyi visnyk [The Library Newsletter]. 2000. № 2. P. 39 [in Ukrainian].

59. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 1207. Ark. 3.

60. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 332. Ark. 22 zv.–24 zv.

61. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 273. Ark. 36–36 zv.

62. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 297. Ark. 32 zv.

63. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 297. Ark. 94 zv.

64. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 339. Ark. 19–19 zv.

65. VDACHON. F 1104. Op. 1. Spr. 46. Ark. 53 zv.
66. Anishchenko, V. O. Vykkladachi ta chynovnyky fizyko-matematychnoho litseiu kniazia Bezborodka [Teachers and Officials of the Bezborodko'z Physics and Mathematics Lyceum] / V. O. Anishchenko, O. V. Anishchenko, I. V. Suprunenko. Fizyko-matematychnyi zbirnyk [Collection of Physics and Mathematics Research Papers]: zb. nauk. pr. Nizhyn, 2004. P. 32–47 [in Ukrainian].
67. VDACHON. F 1104. Op. 1. Spr. 1215. Ark. 24.
68. VDACHON. F 1104. Op. 1. Spr. 297. Ark. 23 zv.
69. VDACHON. F 1104. Op. 1. Spr. 297. Ark. 59.
70. VDACHON. F 1104. Op. 1. Spr. 332. Ark. 22 zv.–24 zv.
71. VDACHON. F 1104. Op. 1. Spr. 297. Ark. 81–82 zv.
72. Grigoriev, Yu. V. Istoriia russkogo bibliotekovedeniia (1700-1860 gody) [History of Russian Library Science (1700–1860)]. Moskow, 1989. P. 69–188 [in Russian].
73. Bereziuk, N. M. Liudi zavidovali mnie... (Rubinskii, K. I. o professii bibliotekaria) [People envied me...Rubinskii, K. I. about the profession of a librarian]. Nauchnyie I tekhnicheskie biblioteki [Scientific and Technical Libraries]. 2000. № 7. P. 69–78 [in Russian].
74. VDACHON. F 1104. Op. 1. Spr. 211. Ark. 9–9 zv.
75. VDACHON. F 1104. Op. 1. Spr. 44. Ark. 5.
76. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 1214. Ark. 18.
77. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 257. Ark. 2.
78. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 1215. Ark. 3.
79. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 1215. Ark. 25.
80. Kukulnik, N. N., Soloviov N. F. Gimnaziia vysshykh nauk i litsei kniazia Bezborodka [The Count Bezborodko's Gymnasium of Higher Learning and the Lyceum]. St.-Peterburg, 1881. P. 303–304 [in Russian].
81. Osipova, H. S. Storinky istorii: Biblioteka Nizhynskoi... [The pages of the history: the Library of Nizhyn...] P. 283 [in Ukrainian].
82. TsDIAK Ukrainy (Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv) F. 2162. Op. 1. Spr. 639. Ark. 55 zv.
83. TsDIAK Ukrainy. F. 2162. Op. 3. Spr. 3. Ark. 209 zv.
84. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 1214.
85. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 297. Ark. 24 zv.
86. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 1215. 1837. Ark. 25–25 zv.
87. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 297. Ark. 34 zv.
88. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 36. Ark. 2.
89. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 36. Ark. 178 zv.
90. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 332. Ark. 25.
91. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 297. Ark. 81–82 zv.
92. Petrov, N. Ya., Leliev Ya. Gimnaziia vysshykh nauk... [The Gymnasium of Higher Learning...]. P. 277–279 [in Russian].
93. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 297. Ark. 81–82 zv.
94. Danevskiy, P. Kh., Ekeblad, A. Gimnaziia vysshykh nauk... [The Gymnasium of Higher Learning...]. P. 210–212 [in Russian].

95. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 297. Ark. 26 zv.
96. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 297. Ark. 81–81 zv.
97. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 297. Ark. 94.
98. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 1211. Ark. 3.
99. Sementovskii, K. K., Kupfer, G. Gimnaziia vysshykh nauk... [The Gymnasium of Higher Learning...]. P. 274–275 [in Russian].
100. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 297. Ark. 94.
101. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 36. Ark. 96.
102. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 38.
103. Sementovskii, K. K., Kupfer, G. Gimnaziia vysshykh nauk... [The Gymnasium of Higher Learning...]. P. 275 [in Russian].
104. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 36. Ark. 158 zv.
105. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 388. Ark. 7–7 zv.
106. Fiziko-matematicheskii litsei kniazia Bezborodko [The Count Bezborodko's Physics and Mathematics Lyceum] Yegorov, A. D. Litsei Possii: (opyt istoricheskoi khronologii): v 5 kn. [Lyseums of Russia: (experience of historical chronology): in 5 books]. Ivanovo, 1994. B. 2: Litsei kniazia Bezborodko [The Count Bezborodko's Lyceum]. 129, [1] p.: табл. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0004741
107. VDACHON. F 1359. Op. 1. Spr. 332. Ark. 24–24 zv.
108. Anishchenko, V. O. Fyzyko-matematychnyi fakultet [Physics and Mathematics Faculty] [in Ukrainian].

H. S. Osipova

the Head of the Service and Depository Department at the library of Mykola Gogol of Nizhyn

The pages from the history: the library of the count Bezborodko's physics and mathematics lyceum of Nizhyn (1832–1840)

The establishment and development of the library at the renowned in the XIX-th century Count Bezborodko's Physics and Mathematics Lyceum of Nizhyn in the pre-revolutionary period (1832–1840) are analyzed in the article on the basis of significant documentary sources. That was the second period of Nizhyn School of Higher Learning (further the NSHL) when the Count Bezborodko's Gymnasium of Higher Learning was transformed into the Physics and Mathematics Lyceum of Nizhyn. The scientific value of the researched problem is that for the first time the reconstruction of depository formation at the one of the biggest libraries in the Left-Bank Ukraine is performed in the historical context, a considerable number of unknown and little known archival documents are added to the scientific investigation. The functioning of the book depository is revealed as well as its role in the history of the NSHL and Library Science in Ukraine. The formation of the book repository and its usage in the educational process are studied, the peculiarities in the service organization are described. For the first time the names of the librarians are mentioned.

Key words: the Nizhyn School of Higher Learning, the Gymnasium of Higher Learning, the library of Count Bezborodko's Physics and Mathematics Lyceum of Nizhyn, the transformation of the Gymnasium into the Lyceum, Kh. A. Ekeblad, Karl-Henrich Kupfer, M.F.Solovyov, Ya. Ya. Leliev.